

Mesko veszprémi püspök (1334–44) Pontificaléja

A Széchényi Könyvtár Clmae 317. jelzetű Pontificaléja nagyjelentőségű a magyarországi művelődéstörténet szempontjából. Benne találjuk meg a király és királyné koronázási szertartásának első ismert magyarországi lejegyzését, a püspökszentelés középkori szertartását, a gyermekek hitoktatásának pedagógiáját. A *Pray-kódex* ismert magyar szövegeitől eltekintve, tudomásunk szerint itt történik először utasítás bizonyos szertartási részeknek magyar nyelven való végzésére.¹ Nem közömbös tehát számunkra ennek a kódexnek eredetkérdése, sem keletkezésének ideje. A reá vonatkozó eddigi irodalom nem egyértelműen vélekedik a kódexről.

Kéziratunk több mással együtt a Gömör megyei Betlér község Nádasdy-féle könyvtárából került egy bécsi antikváriushoz, akitől EHRENFELD Adolf indítványára 1879-ben vásárolta meg a Nemzeti Múzeum Széchényi Könyvtára.² FRAKNÓI Vilmos még ugyanazon évben ismertette a *Magyar Könyvszemle* lapjain. Megállapítása szerint a kódex „egy szent ferenczrendű kolostor használatára készült” a XV. században.³

1923-ban BARTONIEK Emma írt róla és XV. századi esztergomi érseki Pontificalénak tartja és hangsúlyozza a reneszánsz korinak mondott kódex történeti fontosságát.⁴ 1940-ben *Codices Manus Scripti Latini Vol. I. Cod. Lat. Medii Aevi* c. alapvető művében ugyanó már XIV. századi *Pontificale Strigoniense*-nek írja. Possessornak is az esztergomi érseket jelöli meg.⁵

1941-ben RADÓ Polikárp az *Index Codicum Manus Scriptorum Liturgicorum Regni Hungariae* c. katalógusában szintén XV. századi Pontificalénak mondja „in usum archiepiscoporum Strigoniensium concinnatus”.⁶

Az eddigi kutatók ismertetett álláspontjával szemben a magunk megállapításait a következőkben foglaljuk össze.

A kódex két liturgikus könyvet foglal magában: *Pontificalét* és *Benedictiona-lét*. (Fol. 1–124°, illetve 125–132°.) — A 132° fólióval végződik az eredet

¹ Így a 8. fólión a templomszentelés szertartásában a püspök „vulgariter”, vagyis népvulgariter végezze a jelenlevő hívekkel a *Confiteort*, sőt a földozást (*Absolutio* és *Indulgentia*) is végezheti tetszése szerint népvulgariter (*sicut sibi videtur*).

² FRAKNÓI V.: *Két magyarországi Pontificale a XV. századból*. Magy. Könyvszle. 1879. 84. l.

³ Uo. 83–88. l.

⁴ *Az Orsz. Széchényi Könyvtár 317. sz. középkori kódexéről*. Magy. Könyvszle. 1923. 200–204. l.

⁵ Bp. 1940. 275–277. l.

⁶ *A Pannonhalmi Főapátsági Szent Gellért Főiskola Évkönyve az 1940–41. tanévre*. Pannonhalma 1941. 158. l.

kézirat. Eddig tart az első scriptortól származó fóliálás is. A további pergamen lapokon nem találunk eredeti lapszámozást, megváltozik az írás, még inkább a hangjelzés, bár ez a rész is XIV. századi. Tartalmát tekintve a Pontificalé kiegészítéseként az oltár-konzekrálás szertartását közli. A 140° fólión XV. századi kurzív írással a temető megáldásánál szereplő prefációt olvassuk a megfelelő könyörgésekkel. A 141. fólió üres. A 141°-n a második rész írója a kódex tartalomjegyzékét állította össze. Ugyanerre a lapra jegyezte be későbbi (XVII. századi) kéz: *Conventus Cassoviensis Ordinis Minorum Reformatorum Provinciae SS. Salvatoris 1686*. A hátsó kötéstábla belső oldalára XV. századi kurzív írással búcsüengedélyt jegyeztek fel, amiről alább részletesebben szólnunk.

A nagy gonddal kiállított kézirat eredetét és történetét részben a kódex tartalmából, részben külső adatok alapján tudjuk meghatározni és rekonstruálni.

A 21. fólión kezdődik a püspökszentelés szertartása. „*Incipit ordo ad vocandum seu ad examinandum vel consecrandum episcopum electum.*” Ennek szövegében ezt olvassuk: „*Beatissimo N. archiepiscopo Strigoniensi clerus et populus ecclesie Vesprimiensis tocius devocionis famulatum, credimus non latere archiepiscopatus nostri celsitudinem quod nostra ecclesia suo sit viduata pastore . . . — . . . communi voto atque consensu eligimus nobis in pontificem presbyterum nostre ecclesie virum atque prudentem, hospitem, ornatum moribus . . .*” (Fol. 21°–22.) — Vagyis az elárvult veszprémi egyház papsága és hívőserege az esztergomi érsekhez fordul mint az illetékes főegyházmegyének fejéhez (a veszprémi püspök ui. az esztergomi érseknek volt suffraganeusa!) és bemutatja neki a saját kebeléből püspöknek megválasztott papot, kérve az érsektől, hogy szentelje püspökké.

A szövegből világos, hogy a possessort csak az esztergomi vagy veszprémi székesegyházban kereshetjük. De mivel egyrészt a szövegben első személyben beszél a veszprémi egyház, másrészt mivel a veszprémi püspöknek mindig az esztergomi érsekhez kellett fordulnia, mint metropolitájához a szentelésért, míg az esztergomi érsek nemcsak a veszprémi püspököt szentelte, hanem minden suffraganeusát (a győri, pécsi, váci, egri és nyitrai püspököket), így nem szenved kétséget, hogy a Pontificalé nem az esztergomi, hanem a veszprémi székesegyház számára készült. Ha Esztergom lett volna a tulajdonosa, akkor a szentelendő püspök egyházmegyéje nevének helyét üresen hagyták, illetve „N” betűvel jelölték volna, mert hisz ide mindig a megfelelő egyházmegye nevét iktatta volna be a szentelő esztergomi érsek.

Veszprém mellett bizonyít a rubrikák fogalmazása. Gondosan és élesen megkülönbözteti a püspököt és érseket, ill. metropolitát. Amely szertartásokat a veszprémi püspök végzett vagy végezhetett, azokban következetesen püspök, *episcopus* szó szerepel. Viszont az olyan funkciókban, amelyek minden körülmények között az érsekre tartoztak (királykoronázás, egyházmegyei zsinaton való elnöklés), mindig érseket, *archiepiscopum* vagy *metropolitát* említ. Ha a Pontificalé az esztergomi érsek számára készült volna, akkor minden alkalommal *archiepiscopus*, vagyis érsek szerepelne a szertartások leírásában.

Döntően Veszprém mellett szólnak a kódexben előforduló litániák. Kétszer találjuk benne Mindenszentek bővebb litániáját (nagyszombaton, fól. 5°–6., és a templom alapkövetésénél, fól. 33–34.), a harmadik alkalommal (a haldokló mellett, fól. 101°.) csak nagyon rövidített formában. Egyik esetben sem fordul elő Sz. Adalbertnek, az esztergomi főszékesegyház patrónusának neve.

Viszont megtaláljuk bennük a veszprémi székesegyház patrónusának, *Szent Mihálynak* nevét, ami ugyan nem jelent semmit, mert főangyali rangjánál fogva minden litániában előfordul — de ugyanúgy ott találjuk mindkettőben Sz. GYÖRGYÖT, akinek Veszprémben ősi temploma és kezdettől fogva Sz. MIHÁLYAL csaknem azonos (conpatronus) tisztelete volt.⁷

Sokat mond, hogy a litániában szerepel Sz. GELLÉRT vértanú is. Ő a veszprémi egyházmegyében szenvedett vértanúságot (Buda akkor a veszprémi egyházmegyéhez tartozott), s előzőleg is Veszprém közelében remetéskedett a Bakonyban levő Bél monostorban. Más kódexekben neve nem szokott előfordulni.

De a litániában összeválogatott és felsorolt szentek csaknem mindegyikének megvolt sajátos veszprémi kultusza. Így Sz. AFFRÁNAK, ÁGNESNEK, ILONÁNAK, ERZSÉBETNEK, KATALINNAK, MÁRIA MAGDOLNÁNAK, továbbá Sz. MIKLÓSNAK, ISTVÁNNAK, IMRÉNEK oltára volt a székesegyházban. Sz. MÁRTON és LÁSZLÓ tiszteletére kápolna csatlakozott a templomhoz, míg Sz. MIKLÓSNAK, Sz. MARGITNAK, KATALINNAK és ERZSÉBETNEK a városban is volt külön temploma, illetve kápolnája.⁸

Ugyanígy megtaláljuk a veszprémi vonatkozást a kódex második részét képező Benedictionaléban is, ahol az egyházi év főünnepein kívül a következő szentek ünnepein találunk áldás-szöveget: Sz. ISTVÁN vértanú, Evangélista és KERESZTELŐ Sz. JÁNOS, Sz. PÉTER és PÁL, MIHÁLY, MÁRTON, GYÖRGY, LŐRINC, Mindenszentek és a Sz. Kereszt két ünnepén. Ezek közül csak Sz. ISTVÁN vértanúnak és Sz. LŐRINCNEK nem tudunk ebben a korban való különleges veszprémi tiszteletéről.⁹

Azt hisszük, ezek után nem lehet kétséges, hogy a két székesegyház közül csakis Veszprém tartható a kódex tulajdonosának.

Nehézséget látszik okozni a 99. főlíon kezdődő betegellátási szertartás, amelynek címe: *Ordo Minorum Fratrum secundum consuetudinem Romanae Ecclesiae ad visitandum infirmum*.

A „*Minorum Fratrum*” kifejezés világosan ferences testvérekre utal. A szertartás folyamán is mindenütt „*fratres*” szó szerepel, ami szerzetes testvérekre vonatkozik. Ezek alapján vélte FRAKNÓI, hogy a kódex ferences kolostor használatára készült.

⁷ Már Sz. IMRE legendája említi Sz. GYÖRGYNEK a „*nagyrégi és felette megavult egyházát*” (5. fejezetben. A magyar fordítást TORMAY Cecil: *Magyar Legendáriumból* idézzük. Bp. 104. l.), amelynek oltárán a középkorban díszes hermában őrizték Sz. GYÖRGY fejerekléjét. (Ezt 1543. szeptember 21-én sok más értékkel együtt Sopronba mentették, majd onnan a Szepeességbe került. — Veszprémi Káptalani Magánlevéltár 1544. Veszpr. eccl. et capit. 82. Idézi ADÁM I.: *A veszprémi székesegyház*. Veszprém, 1912. 331. l.) A kápolnát bazilika néven is emlegetik, harangjai is voltak, a kanonokok itt szokták tartani káptalani gyűléseiket. — „... *ad sonum campanae maioris in Basilica sancti Georgii martiris, ad latus presbiterie ecclesiae Vesprimiensis presentes et in unum convenientes* ...” (Veszprémi kápt. m. levéltár 1417. Veszpr. eccl. et capit. 35. sz. Továbbá uo. Veszpr. eccl. et capit. 39.) — A veszprémi eredeti oklevelek anyagát dr. PFEIFFER János volt szíves rendelkezésünkre bocsátani, amiért ezúton is köszönetet mondunk.

⁸ HORNIG K.: *Veszprém múltja és jelene*. Veszprém 1912. 20. skk. 1. Megjegyzendő, hogy a középkorban egy-egy oltár többet jelentett, mint templomaink mai mellékoltárai, mert mindegyik alapítványi oltár volt, javadalommal és altarista pappal, akinek kötelezettségei voltak az oltár körül.

⁹ Uo. 23—28. l. Sz. ISTVÁN vértanú nyilván karácsony másnapja címén kapott külön áldásformulát, Sz. LŐRINC pedig ősidők óta nagyon ünnepelt szent volt.

A kérdés helyes megoldásához tudnunk kell, hogy a betegek ellátásával és a halottak eltemetésével kapcsolatos szokások és szertartások korábbi, kezdetlegesebb egyházi gyakorlat alapján a kolostorokban alakultak ki kb. a X–XI. században.¹⁰ Ekkor a szerzetesség még csak a bencéseket jelentette. De a XIII. században megjelennek a ferencesek, akik alapítójuk kifejezett óhajára mindenben a római szertartásokat vették át és liturgikus könyveik címében mindig hivatkoztak a „*secundum consuetudinem Romanae Ecclesiae*” (vagy *Curiae*)-re, és ezzel liturgikus könyveiknek nagy tekintélyt biztosítottak a papság előtt. Még nagyobb súlyt adott a ferences liturgikus kódexeknek III. Miklós pápa (1277–80), amikor Rómában mintegy 50 régi liturgikus könyvet eltávolított a templomokból és elrendelte, hogy helyettük a ferencesek könyveit kell használni.¹¹ Ennek hatása nálunk, Magyarországon főleg a XIV. század elejétől kezdve érezhető, amikor is *Gentilis* bíboros, a római Szentszék legátusa (aki 1307. október 19-én Magyarországra jött, hogy *Róbert Károlyt* a magyar trónra juttassa) maga is ferences szerzetes, szabályozta, ill. szentszékileg jóváhagyta és megerősítette a kialakult magyarországi liturgiát.¹² Mivel pedig a betegellátást és a temetés szertartását ennek előtte római szerkönyv egységesen még nem szabályozta, így a továbbiakban természetesen a ferencesektől terjesztett rítus lett mind általánosabb. Úgyannyira, hogy pl. TOLNAY Máté pannonhalmi főapátnak 1506-ban kifejezetten Pannonhalma (*Mons Pannoniae S. Martini*) számára nyomtatott bencés Breviáriumában is a betegellátás és temetés lényegében a ferences szertartást követi és a litániában Sz. FERENC megelőzi Sz. BENEDEKET is.¹³ Ezek után érthető, hogy a XIV. századi veszprémi Pontificaléba is a ferencesek gyakorlata került bele. Miután a kódex veszprémi eredetét így igazoltuk, kíséreljük meg annak pontosabb körülményeit is meghatározni.

A veszprémi káptalani levéltárban fennmaradt a székesegyház kincseinek 1429–37 között összeállított inventáriuma, benne részletes könyvjegyzékkel és leírással.¹⁴ Ebben az értékes jegyzékben négy Pontificalról történik említés:

Az első és kétségtől legkorábbiról ezt olvassuk a könyvjegyzékben: „*egy igen régi könyv a püspökszentelésről, másként: Liber pontificalis.*”¹⁵

¹⁰ Legrégibb szertartási szöveg az Ordo Romanus 49. ben található (ANDRIEU, M.: *Les Ordines Romani*. IV. Louvain, 1956). Történetére lásd EISENHOFER, L.: *Grundriss der Liturgik des Römischen Ritus*.⁵ Freiburg 1950. 305–310. l. Továbbá RADÓ P.: *Enchiridion Liturgicum*. Roma 1961. 498. skk. l. Valamint a *Lexikon für Theologie und Kirche* megfelelő címszava.

¹¹ Az eseményt Radolphus de Rivo Tongern (+1403) így mondja el: „*Sciendum (est) tamen quod Nicolaus Papa III. natione Romanus, de genere Ursinorum . . . facit in ecclesiis urbis amoveri Antiphonarios, Gradualia, Missalia, et alios libros officii antiquos quinquaginta, et mandavit ut de caetero ecclesiae urbis uterentur libris et breviariis fratrum Minorum, quorum regulam etiam confirmavit. Unde hodie in Roma omnes libri sunt novi et Franciscani.*” (Bibliotheca Veterum Patrum XI. Coloniae Agrippinae, 1618. Propositio XXII. 455. l.)

¹² KERCSÉLICH, B. A.: *Historiarum Cathedralis Ecclesiae Zagrabienensis*. Tom. I. Zagrabiae. 102. l.

¹³ 486^v lapon.

¹⁴ Kápt. lvt. Epp.: *Litterae mancae* 48. Feldolgozta FEJÉRPATAKY László Magy. Könyvszle. 1885. 137. skk. l., valamint Tört. Tár. 1886–1887. 555. skk., ill. 173. skk. l. Továbbá BÉKEFI Remig: *A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban*. Bp. 1907. 28–45. l. Magyar fordítását jegyzetekkel ellátva közölte MEZEY László: *Könyv és könyvtár a feudális társadalomban. A kézíratosság századai* c. tanulmányában. Bp.

¹⁵ „*unus liber valde antiquus super consecratione episcoporum, alias liber pontificalis.*”

Időrendben utána következik MESKO püspök (1334—44) pontificaléja: „*egy igen vastag durva betűkkel írott könyv, mely bizonyos ünnepélyes miséket és minden püspöki áldást tartalmaz, amelyet Mesko püspök úr készíttetett.*”¹⁶

A harmadikról ezt írja: „*egy püspöki pontificale jó betűkkel írva: igen hasznos könyv, . . . most Simon püspök úrnál van.*”¹⁷

S a negyedik: „*egy másik, elég értékes pontificale, melyet ezelőtt Ferenc segéd-püspök úr hordott magával.*”¹⁸

Más Pontificaléja a veszprémi székesegyháznak ebben az időben nem volt. Kódexünket tehát ezek között kell felismernünk.

Nem jöhet számításba a harmadik Pontificalé, mert mint láttuk, azt ROZGONYI Simon elvitte magával két más könyvvel együtt Egerbe, amikor 1439-ben a veszprémi püspöki széket felcserélte az egrivel.¹⁹

Egy másik Pontificalét a káptalan Szombathelyre mentett, amikor a török vezérelt Veszprémhez közeledett. Ezt 1544-ben Szombathelyről továbbvitték Sopronba (sok más egyházi értékkel együtt), ahol az 1571-i leltárban így szerepel: „*Pontificale unum simpliciter compactum.*”²⁰ Ez a leírás, amely szerint a Pontificalé „*egyszerűen össze van kötve*” könnyen alkalmazható arra az „*igen régi könyv*”-re, amelyet fentebb, mint első Pontificalét ismertettünk, és amely a veszprémi 1429—37-es könyvjegyzékben használt kormeghatározó kifejezések értelmében XIII., sőt talán XII. századi eredetű.²¹ Semmiképpen sem érthetjük azonban a MESKO-féle Pontificaléra, amelynek ugyanazon könyvjegyzék szerint „*finom szövegből van a fedele s rajta selyemből szőtt kereszt.*”²²

Még egy veszprémi Pontificaléről vannak történeti adataink. Egy 1591-i pozsonyi leltárban olvassuk: „*unum pontificale, quod idem Dominus Reverendissimus . . . Wesprimiensis ad usum suum excepit.*”²³ Ez a Reverendissimus FORGÁCH Ferenc veszprémi püspök (1587—96), aki a Pozsonyban őrzött veszprémi egyházi kincseket a leltár szerint ávette, a Pontificaléval együtt. Ez sem lehet azonos a mi kódexünkkel, mert az Buda török megszállása alatt (1541—1686) a fővárosban lappangott, mint látni fogjuk.

Az elmondott külső körülmények alapján a Széchényi Könyvtár Clmae 317. jelzetű kéziratát nem lehet más, mint MESKO püspök Pontificaléja.

De igazolja ezt a kódex belső tartalma is. A könyvjegyzék azt írja róla: „*bizonyos ünnepi miséket és az összes püspöki áldásokat tartalmazza.*” Mint láttuk, valóban benne van néhány ünnepi mise, mint a nagyszombat-húsvéti, papszentelési, püspökszentelési, templomszentelési, temető megáldási mise, valamint a misére készülés imái. Ugyanakkor a kódex második felében (ami

¹⁶ „*unus liber cum grossissimis litteris, continens in se certas missas sollemnes et omnes benedictiones episcopales, quem fecit scribere dominus Mesko episcopus, habens tecturam de subtili tela, desuperque crucem sutam cum serico.*”

¹⁷ „*unum pontificale episcoporum cum bonis litteris, liber valde utilis . . . quem de presenti habet dominus Symon episcopus.*”

¹⁸ „*aliud pontificale satis valens quod prius secum ferebat dominus Franciscus suffraganeus.*”

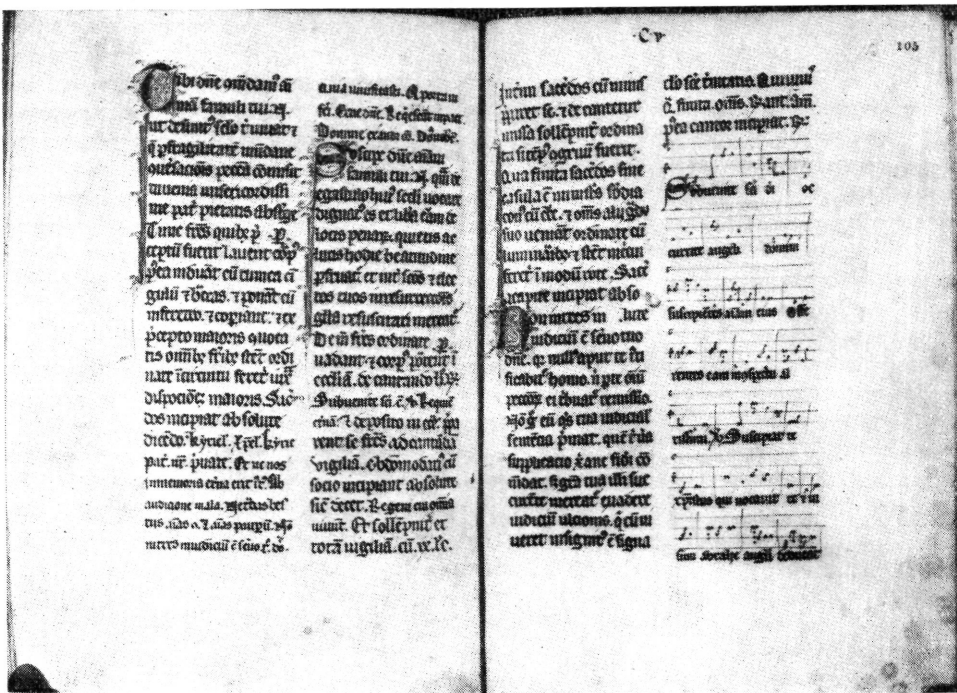
¹⁹ Így magával vitte még a könyvjegyzék szerint Aquinói Sz. Tamás Summáját, egy Pantheonnak nevezett könyvet és valószínűleg az egyik misekönyvet is, amit mindig magával szokott hordani.

²⁰ Veszprémi Kápt. m. lvt. 1544. Veszpr. eccl. et capit. 82. és 90.

²¹ Lásd MEZEY László kormeghatározó érvelését *i. m.* 89. l.

²² L. 16. jegyzet.

²³ Veszprém Kápt. m. lvt. 1571. Veszpr. eccl. et capit. Közli ERDÉLYI Gy.: *Veszprém város története a török idők alatt.* Veszprém, 1913. 97—103. l.

1. ábra. Mesko Pontificaljának magyar hangjelzése

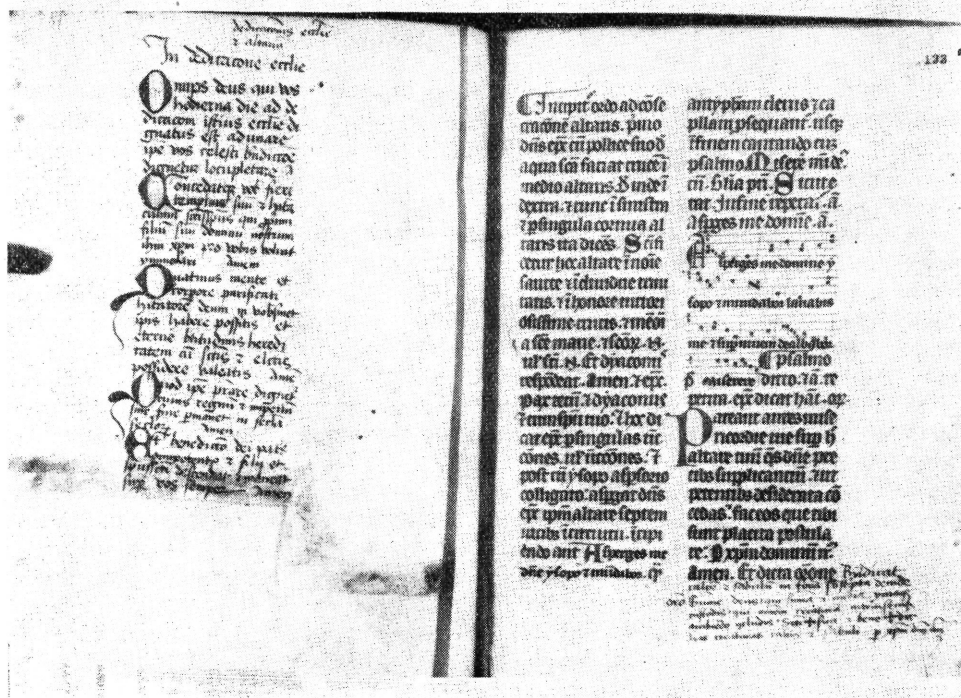
igazában Benedictionalé) megtalálhatók az összes áldások, amelyeket egyes ünnepeken mondott a püspök.²⁴ Bár a többi veszprémi Pontificalét ma már nem ismerjük, de a könyvjegyzék szavai szerint úgy tűnik, hogy azokban nem voltak benn a püspöki áldások. Egyrészt, mert azok mellett külön könyvként említi a jegyzék egy-egy Benedictionalét, másrészt csak úgy van értelme, hogy a könyvjegyzék megemlítsé MESKO kódexével kapcsolatban, hogy tartalmazza a püspöki áldásokat, ha a többi Pontificaléban ezek nem voltak megtalálhatók.

Ez a tény nagyon döntően szól bele kódexünk meghatározásába. MESKO könyve még nem látszik követni DURANDUS mendei püspök (+1296) Pontificalját. Viszont alig képzelhető el, hogy FORGÁCH Ferenc ROZGONYI Simon már ne DURANDUSnak mindenütt elterjedt Pontificalját használta volna. Ezért sem azonosíthatjuk kódexünket a két Pontificaléval.²⁵

A kézirat írásmódja, de különösen hangjelzése ugyancsak MESKO püspök korára utal. Az első részben alkalmazott *magyar notáció* általános Magyarországon a XIV. századnak főleg első felében. (L. 1. ábrát.) A veszprémi leltár külön is kiemeli, hogy HÉDERVÁRI Mihály püspök (1399–1402) Graduáléja már

²⁴ Ezek a püspöki áldások az ősi gallikán liturgia emlékei, amelyek azonban sokáig fennmaradtak a római liturgia bevezetése után. A misében a Pater noster után iktatták be egyes ünnepeken. Lásd Eisenhofer *i. m.* 22. 1.

²⁵ Durandus Pontificaljára vonatkozóan lásd Eisenhofer *i. m.* 23. 1.

2. ábra. Notatio quadrata a Mesko-féle Pontificaléban

német hangjelzéssel (*notatio gotica*) van ellátva, ami ekkor az új stílus volt.²⁶ De még inkább a XIV. század első felére utal a kódex utolsó részében található négyzetes hangjelvírás (*notatio quadrata*). (L. 2. ábrát.) Bár ez a hangjelzés mindvégig gyakorlatban volt, de nem ebben a kezdetleges formában, mint jelen Pontificaléban.²⁷

Hogy a kódex veszprémi eredetének ilyen világos bizonyossága ellenére BARTONIEK és RADÓ mégis inkább az esztergomi proveniencia mellett foglaltak állást, abba lényegesen belejátszott a hátsó kötéstáblára beragasztott pergamenlapon olvasható szöveg. Ez egy Rómából jövő, 1470. január 9-re keltezett búcsúengedély a magyarországi „Kuesd” = Kövesd község temploma számára, amelyet az esztergomi érsek, VITÉZ JÁNOS helynöke, MIHÁLY milkói püspök megerősít, ill. jóváhagy.

Ez a XV. századi hangjelvítés azonban semmit sem bizonyít a XIV. század első feléből származó kódex eredetére vonatkozóan. Annál is inkább, mert nem eredeti oklevélről van szó, hanem egyszerű bemásolásról, amit aligha liturgikus céllal végeztek. Ezt bizonyítják az okirat előtt és után található egyéb.

²⁶ „unum graduale novum ad usum Teutonicorum notatum”.

²⁷ A magyarországi hangjelzésekre vonatkozóan lásd SZIGETI K.: *Denkmäler des Gregorianischen Chorals aus dem ungarischen Mittelalter*. *Studia Musicologica*. Tom. IV. fasc. 1–2. Bp. 1963. 129–172. l.

ugyanezen kéztől származó bejegyzések. A lap ezzel a szöveggel kezdődik: „*Gloriosissime virginis*”, aminek semmi összefüggése az utána következő búcsúengedéllyel. Az engedély után ugyanazzal az írással három arenga-mintát látunk a pergamenlapon. Nyilván összefüggés nélküli formulák egy püspöki kancellár számára. Ilyenre pontosan ebben az időtájban Veszprémben is szükség lehetett, mert VETÉSI Albert veszprémi püspök (1458–86) ismételtén kért búcsúengedélyt egyházmegyéje több temploma számára. A bejegyzés semmiképpen sem bír visszaható erővel a Pontificalé eredetére vonatkozóan.

A kódex még a török megszállás (1541) előtt Budára került. Buda a veszprémi egyházmegyéhez, tehát a veszprémi püspök joghatósága alá tartozott. A főpapi teendők végzése az ő joga volt. A Pontificaléra lépten-nyomon szüksége lehetett a fővárosban. ZALAHÁZI Tamás veszprémi püspök (1525–28) nem vett részt a mohácsi csatában, mert mint a királyné kancellárja, a király kívánságára visszamaradt a királyné védelmére. Utóda, KÉCSET Márton (1528–49) elhagyta katolikus hitét és a hitújító evangélikusok közé állt. Aligha érdekelte, hol maradt el a Pontificalé, hisz a székesegyház sok más értékét is eltékozolta.²⁸

A török felszabadító háborúk megindulása után a szalvatoriánus ferences tartomány 1686. május 19-én tartott rendi gyűlésén tábori lelkészeket jelölt és küldött ki a ferences testvérek közül a felszabadító katonaság és a hadvezető urak mellé. BARKÓCZY Ferenc káplánja a fiatal ferences atya, SZÜRTEY Ferenc lett. Ő is részt vett Buda felszabadító ostromában. Míg folyt a harc, a budai könyvtárból kimentette Pontificalénkat, s a ferencesek kassai könyvtárába juttatta azt. Így mondja el maga SZÜRTEY a kódex első táblájának belső oldalán: „*Anno 1686. In actuali Insultu quando Buda Fuit recuperata ego Pr. Fr. Franciscus Szürtey tunc temporis portavi ex ipso (!) Bibliotheca Budensi hunc librum ad Conventum Cassoviensem.*”²⁹

SZÜRTEY további működéséből tudjuk, hogy 1693-tól kezdve több helyen töltött be előjárói tiszteket Rendjében.³⁰

Felvetődik a kérdés: melyik könyvtárban találta SZÜRTEY a Pontificalét? — Semmiképpen sem fogadhatjuk el FRÁKNÓI véleményét, amely szerint MÁTYÁS Korvina könyvtárában volt elhelyezve.³¹ A kódex ui. eredete szerint biztosan nem Korvina. Viszont MÁTYÁS halála után a Korvina-könyvtár állománya inkább fogyott, mintsem hogy gyarapodott volna.³² Nem tételezhetjük fel, hogy a veszprémi püspök ide helyezte volna el Pontificaléját. Inkább tartjuk

²⁸ ÁDÁM *i. m.* 328. skk. 1.

²⁹ BARTONIEK a *Pr.* rövidítést *Praedicatorum*-nak értelmezte s így SZÜRTEYt dominikánusnak gondolta (*i. m.* 277. l.). Itt azonban a *Pr. Pater*-t jelent. A ferences Rendben szokás volt ui., hogy a „*Fratres Minorum*” kifejezésnek megfelelően magukat „testvér”-nek mondják. Így a *Pater* és *Frater* kifejezés együtt is szerepel ugyanazon személy neve előtt.

³⁰ 1693-ban Szolnokon lett előjáró, 1695-ben Homonnán guardián, 1697-ben előjáró Egerben, 1702-ben ismét guardián Szendrőn, majd 1709-ben Kecskeméten. KARÁCSONYI J.: *Sz. Ferencz Rendjének története Magyarországon 1711-ig.* Bp. 1923–24. I. k. 491, 492, 500; II. k. 37, 77, 98, 173. és 184. l.

³¹ *I. m.* 85. l.

³² Már 1498-ban „a könyvek porban, piszokban hevernek, nehéz köztük megtalálni valamit . . . Már ekkor megkezdődött a könyvtár széthurcolása, elkótyavetyélése” — idézi CSAPODI Csaba Hassenstaini Bohuszláv lehelét. (*Mikor szűnt meg Mátyás király könyvfestő műhelye?* A M. Tud. Akadémia Könyvtárának Közleményei. 34. Bp. 1963. 14. l.)

valószínűnek, hogy vagy a budai Sz. Péterről nevezett társaskáptalan könyvtárában rejtőzött a török időkben, mert hisz a társaskáptalan szoros kapcsolatban volt Veszprémmel, mindkettő a mindenkori magyar királyné birtokainak területéhez tartozott,³³ vagy a budai ferences rendház könyvtárszobájában lappangott. A budai ferences kolostor ui. közvetlen a királyi palota szomszédságában feküdt, és a török megszállás előtti időkben kedvelt találkozási és tartózkodási helye volt az előkelő látogatóknak. Valószínűleg sokszor megfordult ott a veszprémi püspök, a hely ordináriusa is.³⁴

A budai ferencesek SZULEJMÁN 1526-i támadását átvészelték, s utána folytatták működésüket. Annyira nem számítottak Buda elfoglalására, hogy egyházi felszereléseiket sem mentették el. Amikor 1541-ben a szultán mégis megszállta Budát, csapatai a ferences kolostort is elfoglalták ugyan, de mivel a lakosság egy része keresztény volt, a szultán egy-egy templomot használatra átengedett nekik. A ferencesek (főleg a bosnyák provincia tagjai) néha rejtőzve, de csaknem megszakítás nélkül működtek kisebb-nagyobb létszámmal a törököktől megszállt fővárosban.³⁵ Valószínűnek látszik tehát, hogy amikor SZÜRTEY 1686-ban bejutott Budára, elsősorban saját Rendjének épületét kereste fel és ott körülnézve, találhatta a könyvtár szobában a Pontificalét. Ezért is vihette azt a kassai ferencesek zárdakönyvtárába, ahol Nro. 247. jelzettel katalogizálták, mint azt a kézirat 141° fóliáján látjuk. — Ugyanekkor írták be: „*Conventus Cassoviensis Ordinis Minorum Reformatorum Provinciae SS. Salvatoris* 1686.”

II. József 1787-ben feloszlatta a ferencesek kassai rendházát.³⁶ Így került a kódex a NÁDASDY család valamelyik bibliofil tagjának birtokába, és azoknak betléri könyvtárába. Ott tanulmányozta és 1869-ben a *Magyar Sionban* minden kommentár nélkül ismertette TELGÁRTI Lipót a betléri könyvtár többi kódexeivel és régi gyűjteményeivel együtt.³⁷ Innen — mint említettük — a bécsi antiquáriuson keresztül jutott mai helyére, a Széchényi Könyvtárba.

A könyvekben egykor oly rendkívül gazdag, a XIII. században kétségtelen legmagasabb színvonalú iskolával rendelkező veszprémi káptalantól eddig szinte egyetlen kódexet se ismertünk. Kutatásaink viszont arra mutatnak, hogy a most ismertetett Pontificalén kívül még néhány kódexünkről ki tudjuk mutatni a veszprémi provenienciát, és ezzel némi betekintést nyerhetünk a híres káptalan középkori életébe. Ezekről azonban más alkalommal szándékozunk értekezni.

³³ VAYER L.: *Masolino és Róma, mecénás és művész a reneszánsz kezdetén*. Bp. 1962. 56. l.

³⁴ KARÁCSONYI i. m. II. k. 20—21. l.

³⁵ KARÁCSONYI i. m. II. k. 22. és 364—365. l. Továbbá SZABÓ Gy. P.: *Ferencrendiek a magyar történelemben*. Bp. 1921. 318. l.

³⁶ SZABÓ i. m. 285. l.

³⁷ TELGÁRTI L.: *Régi könyvek*. Magyar Sion 1869. 815—823. l.

Das Pontificale des Bischofs Mesko

Der besprochene Kodex enthält ein Pontificale und ein Benedictionale aus dem 14. Jahrhundert. Im Text der Zeremonie der Bischofsweihe bezeichnet der Schreiber des Kodex den Erzbischof von Esztergom als den ordinierenden Bischof und den als zu weihenden Bischof, den Bischof von Veszprém. Den Ursprungsort des Kodex müssen wir daher zwischen Esztergom und Veszprém suchen. Die Forscher haben bis jetzt die Frage zugunsten von Esztergom entschieden. Den sachlichen Grund ergibt eine, auf den hinteren Deckel des Kodex mit der Kursivschrift des 15. Jahrhunderts geschriebene Eintragung, laut deren der Vikar des Erzbischofs von Esztergom den Ablass für die Gemeinde Kövesd genehmigt. Diese spätere Eintragung darf jedoch den Entstehungsort des Kodex nicht bestimmen, denn dieser kann, unseres Erachtens, nur Veszprém sein.

1. Der Bischof von Veszprém war der Suffragan des Erzbischofs von Esztergom, so konnte er die Weihe nur vom Erzbischof von Esztergom bitten. Hingegen hat der Erzbischof von Esztergom nicht nur den Bischof von Veszprém konsekriert, sondern auch seine übrigen Suffraganen. Die Eintragung dieser zweier Ortsnamen vom ursprünglichen Schreiber des Kodex war nur in Veszprém begründet, wo immer dieselben Namen vorkamen, in Esztergom hätte es keinen Sinn gehabt. — 2. In den im Pontifikale vorkommenden Litaneien treten die in Veszprém besonders verehrten Heiligen in den Vordergrund, auch das beweist den Veszprémer Ursprung. — 3. Denselben erhärtet das Benedictionale, wo sich die Segen gleichfalls den Veszprémer Gebräuchen anpassen. — 4. In einem zwischen den Jahren 1429–1437 zusammengestellten Inventar von Veszprém, das sämtliche liturgischen (und auch andere) Bücher enthält, finden wir vier, Pontificalen erwähnt. Zwei sind jüngerer Herkunft als unser Kodex, auch ihr weiteres Schicksal kennen wir. Eines ist dagegen älter, und gemäß des Inventars eine viel einfachere Handschrift, als unser Pontificale. Die Beschreibung des übriggebliebenen vierten Pontificale stimmt in allem mit unserer Handschrift überein, die laut des Inventars, MESKO, Bischof von Veszprém (1334–1344) schreiben ließ. — 5. Unsere Feststellung wird auch durch die Notation des Kodex unterstützt, denn diese folgt der eigentümlichen ungarischen Notenschrift, wir finden sie auch in anderen Kodizes von Veszprém vor. — Der Kodex war während der anderthalb Jahrhundert dauernden Türkenherrschaft in Buda, vermutlich im Bibliothekraum der Franziskaner verborgen. Als 1686 Buda wiedererobert wurde, rettete inmitten der Kämpfe, die Handschrift der Franziskaner-Feldkurat FERENC SZÜRTEY und ließ sie der Franziskaner Bibliothek in Kassa zukommen. Als JOSEPH II. das Ordenshaus aufhob, gelang der Kodex in den Besitz der Familie NÁDASDY, und später — durch Kauf — in die Széchényi-Bibliothek in Budapest, wo er jetzt aufbewahrt wird.